

ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทำสวนทุเรียนอินทรีย์แบบมีส่วนร่วมในพื้นที่ชุมชน บ้านคลองไผ่ อำเภอวังจันทร์ จังหวัดระยอง

The local wisdom of organic durian farming based on participatory guarantee system in Ban Khlong Phai, Wang Chan district, Rayong province

พัชรวดี พูลสำราญ¹ อรสุรางค์ โสภิพันธุ์² จารุณี ติสวัสดิ์³ และ ไพทูล แก้วหอม^{2*}

Patcharawadee Poolsamran¹, Onsulang Sophiphun², Jarunee Tisawat³

and Paitoon Kaewhom^{2*}

บทคัดย่อ

การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสืบค้นและรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทำสวนทุเรียนอินทรีย์แบบมีส่วนร่วมของชาวสวนทุเรียนในพื้นที่ชุมชนบ้านคลองไผ่ อำเภอวังจันทร์ จังหวัดระยอง เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา คือ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง โดยมีวิธีการรวบรวมข้อมูล 1) การสังเกตและสัมภาษณ์เชิงลึกจากเกษตรกรผู้ปลูกทุเรียนอินทรีย์แบบมีส่วนร่วมจำนวน 3 คน โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง และ 2) การจัดเวทีระดมความเห็นแบบกลุ่มย่อยของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกทุเรียนอินทรีย์แบบมีส่วนร่วม จำนวน 22 คน โดยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นของการทำสวนทุเรียนอินทรีย์แบบมีส่วนร่วม จำแนกได้เป็น 9 องค์ความรู้ ดังนี้ องค์ความรู้เรื่อง 1) การเสริมหน้าดินเพื่อเพิ่มแร่ธาตุ 2) การเตรียมดินต่อจากทุเรียนบ้าน (ทุเรียนป่า) หรือทุเรียนนกสำหรับปลูกลงแปลง 3) การขยายพันธุ์ด้วยการทาบกิ่งด้วยทุเรียนพันธุ์ดีกับต้นตอ 4) การปลูกแบบนั่งแท่นหรือยกโคก 5) การใส่ปุ๋ยทำโคน 6) การกระตุ้นให้ต้นทุเรียนออกดอก 7) การส่งเสริมการติดผลด้วยวิธีการตัดดอก 8) การป้องกันกำจัดโรครากเน่าและโคนเน่าของทุเรียน และ 9) การตรวจสอบความแก่ของผลทุเรียนจากส่วนประกอบภายนอก จากองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากการทำสวนทุเรียนอินทรีย์แบบมีส่วนร่วมดังกล่าว จะนำไปพัฒนาต่อยอดการวิจัยโดยการพัฒนาหลักสูตรการทำสวนทุเรียนอินทรีย์แบบมีส่วนร่วมในรูปแบบออนไลน์เพื่อส่งเสริมการศึกษาระบบเปิดในอนาคต

คำสำคัญ: ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทุเรียนอินทรีย์แบบมีส่วนร่วม การทำสวนทุเรียน ระบบอินทรีย์แบบมีส่วนร่วม

¹ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

¹ Faculty of Science, Burapha University

² คณะเทคโนโลยีทางการเกษตร มหาวิทยาลัยบูรพา วิทยาเขตสระแก้ว

² Faculty of Agricultural Technology, Burapha University Sakaeo Campus

³ กองพัฒนาระบบและรับรองมาตรฐานสินค้าพืช กรมวิชาการเกษตร

³ Plant Standard and Certification Division, Department of Agriculture

* Corresponding author. E-mail: paitoon_k@buu.ac.th

Abstract

The objectives of this research were to study and collect the local wisdom of farmers on the organic durian production based on Participatory Guarantee System (PGS) in Ban Khlong Phai, Wang Chan district, Ra Yong province. The study tool was a semi-structured interview form. Data were collected by 1) observation and in-depth interviews from three PGS organic farmers, using purposive sampling method, and 2) small group discussion with twenty-two PGS organic farmers. The collected data were analyzed by content analysis.

The results of this research found that local wisdom knowledge of PGS organic durian farm is classified into 9 elements as follows: 1) knowledge of soil enrichment with mineral elements, 2) knowledge of rootstocks preparation from native durian (wild durian) for planting, 3) knowledge of propagation by grafting the durian scions on different rootstocks, 4) knowledge of making the mounds for planting, 5) knowledge of fertilizing and weed management, 6) knowledge of inducing flowering of durian, 7) knowledge of hand pollination of durian flowers by using a brush to increase fruit set, 8) knowledge of prevention and control of root rot diseases, and 9) knowledge of maturity determination by physical properties. From the local wisdom knowledge of PGS organic durian farming mentioned above, it will be used to expand the research work by developing an online PGS organic durian farming curriculum to promote open education in the future.

Keywords: local wisdom, PGS organic durian, durian farming, participatory guarantee system

บทนำ

ทุเรียน ถือเป็นผลไม้ที่มีความสำคัญต่อภาคการเกษตรของไทยที่สร้างรายได้มากเป็นอันดับที่ 2 ในสินค้ากลุ่มไม้ผลรองจากมะม่วง (Siribenjapruet, 2018) โดยช่วงเดือนมกราคมถึงเมษายนของปี พ.ศ. 2562 ประเทศไทยส่งออกทุเรียนจำหน่ายไปทั่วโลกประมาณ 3 แสนตัน คิดเป็นมูลค่ารวม 1.90 หมื่นล้านบาท โดยปริมาณส่งออกเพิ่มขึ้น 100 เปอร์เซ็นต์ จากปี พ.ศ. 2561 เมื่อเปรียบเทียบทั้งปริมาณและมูลค่าการส่งออกทุเรียนและผลิตภัณฑ์ในช่วงปี พ.ศ. 2560-2563 ยิ่งทำให้เห็นภาพชัดเจนว่า การส่งออกทุเรียนสด ทุเรียนแช่แข็งมีแนวโน้มสูงขึ้นทุกปี (Economic Foundation Group, 2020) พื้นที่ที่ให้ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่สูงที่สุด คือ ภาคตะวันออก โดยเฉพาะจันทบุรี ระยอง ตราด และปราจีนบุรี ซึ่งเป็นแหล่งปลูกทุเรียนหลัก จึงมีทั้งชุมชนชาวสวนทุเรียนดั้งเดิม

และชาวสวนหน้าใหม่เกิดขึ้น นอกจากนี้ยังขยายทั่วพื้นที่จังหวัดอื่นในภาคตะวันออก ไม่ว่าจะเป็นฉะเชิงเทรา และสระแก้ว จะเห็นได้ว่า โอกาสทางการตลาดของทุเรียนไทยในอนาคต มีทั้งด้านเอกลักษณ์รสชาติเฉพาะตัวและด้านคุณภาพ ในด้านเอกลักษณ์รสชาติของทุเรียน นโยบายรัฐจึงมุ่งส่งเสริมทุเรียนเป็นสินค้าสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (geographical indicator: GI) เช่น ทุเรียนจันทน์ ทุเรียนปราจีน เป็นต้น สำหรับการสร้างโอกาสทางการตลาดจากด้านคุณภาพหน่วยงานรัฐได้ขับเคลื่อนส่งเสริมการทำทุเรียนอินทรีย์แบบมีส่วนร่วม ตั้งแต่กระบวนการเพาะปลูก การดูแลบำรุงรักษา การเก็บเกี่ยว การบรรจุภัณฑ์ส่งจำหน่าย ทั้งทุเรียนสด/ทุเรียนแปรรูป เพื่อสร้างแบรนด์ทุเรียนออแกนิกส์ ทุเรียนพรีเมียม หรือทุเรียนอินทรีย์ ที่ทำให้เกิดการสร้างมูลค่าของทุเรียนได้สูงมาก โดยเฉพาะทุเรียน

หมอนทอง รวมทั้งสร้างมูลค่าให้กับทุเรียนพื้นเมืองในแต่ละท้องถิ่นเช่นกัน นับได้ว่า พื้นที่ภาคตะวันออกของไทยเป็นแหล่งผลิตทุเรียนที่มั่นคงยาวนาน เป็นแหล่งต้นตอของภูมิปัญญาในการปลูกทุเรียนตั้งแต่รูปแบบดั้งเดิม สัมผัสความรู้จนเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่นในลักษณะแบบสืบทอดธุรกิจจากรุ่นปู่ย่าตายายไปสู่รุ่นบุตรหลานเกษตรกรผู้ปลูกทุเรียน และสร้างโอกาสในการแข่งขันในอนาคต กระบวนการจัดการความรู้จึงเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ช่วยเสาะหา รักษา และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ได้

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (local wisdom) เป็นภูมิปัญญาที่ทำให้เห็นการดำรงชีวิต การปรับตัว การแก้ปัญหา รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากสภาพแวดล้อมของชุมชนให้ผสมผสานกลมกลืนตามบริบททางสังคมของแต่ละชุมชนท้องถิ่น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่สะท้อนถึงความสามารถทางสติปัญญาของผู้คนในท้องถิ่น (Department of Cultural Promotion, Ministry of Culture, 2016) ที่เกิดจากการสั่งสมความรู้เป็นระยะเวลายาวนาน ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน (Khianprasit, 2004; Phetkaew, 2004; Nunart, 2017) ได้ศึกษาและนำเสนอข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านคุณค่าและความสำคัญต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรม กระบวนการเรียนรู้และแนวทางในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการพัฒนาการศึกษาอย่างยั่งยืน โดยได้แบ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็น 3 มิติ คือ 1) มิติรากฐานแห่งความรู้และกระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนและชาติเรียนรู้ ปรับตัวและแก้ปัญหาให้ผ่านพ้นวิกฤตมาตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน และใช้กระบวนการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่งด้วยวิธีการที่ไม่สลับซับซ้อน ตามความเชื่อและวิถีชีวิตของคนกลุ่มนั้น จนแสดงออกเป็นวัฒนธรรมอันดีงามที่ควรสืบทอด

2) มิติคุณค่าแห่งวิถีชีวิตและวัฒนธรรม สามารถจำแนกได้หลายสาขาวิชาซึ่งมีความเชี่ยวชาญและองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ เช่น ภูมิปัญญาในสาขาเกษตรกรรม ที่เกิดจากการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะและเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม สามารถพึ่งตนเองในสภาวการณ์ต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นด้านการทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาด้านการผลิต และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น และ 3) มิติเพื่อการศึกษาที่ยั่งยืน เป็นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ และมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (Budsri, 1999; Chaepeiy, 2009; Wananam, 2016; Kaewkongpan, Phaiboonnumsap, Ritpana, & Choothong, 2020) ประกอบกับสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (Office of the National Education Commission, 2002) ได้กำหนดนโยบายผลักดันภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบการศึกษาไทย ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการรักษาไว้ซึ่งภูมิปัญญาไทยแบบยั่งยืนอีกแนวทางหนึ่ง ช่วยให้การจัดการความรู้ด้านภูมิปัญญาไทยเป็นไปอย่างมีระบบและยั่งยืน ควบคู่ไปกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในวิถีดั้งเดิม

กระบวนการถอดองค์ความรู้ เป็นส่วนหนึ่งของการจัดการความรู้ที่มีเป้าหมายสำคัญเพื่อสืบค้น กระบวนการดำเนินงานของกลุ่มเป้าหมายโดยการพูดคุย แลกเปลี่ยน สัมภาษณ์ เล่าเรื่อง และสังเคราะห์ประเด็นที่ได้ให้กระบวนการเชิงประสบการณ์ที่สั่งสม (Nittrairat, 2010) โดยหลักการและแนวคิดการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ การสร้างเวทีหรือกิจกรรมให้สมาชิกในชุมชนท้องถิ่นได้มาพบปะ พูดคุย

แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และทดลองหาวิธีการหรือความรู้ใหม่ ๆ แล้วขยายเป็นเครือข่าย สร้างความสัมพันธ์ร่วมมือกับภายนอก คือ นักวิชาการ ภาครัฐราชการ และภาคธุรกิจ (Tosakul, 2005) ซึ่งเทคนิคการถอดองค์ความรู้ ด้วยการสกัดความรู้มีหลากหลายวิธี Nittrairat (2010) ได้เสนอการใช้เทคนิค พลังเรื่องเล่า ซึ่งมีหัวใจสำคัญ คือ การฟัง การคิด การวิเคราะห์ การตั้งคำถาม การจดบันทึก การสังเคราะห์ และการเขียนสรุปประมวลผล เครื่องมือที่ใช้นิยมใช้ คือ การสัมภาษณ์เชิงลึกรายบุคคล (in-depth interview) (Pampech, 2016; Saisri, Diskasem, & Sawadee, 2017; Saenwa, 2020) การเสวนากลุ่มย่อย (focus group) (Vongpisal, Jiradetprapai, Dilokwuttisit, & Nokdee, 2016; Sirathatnararajana, Tommasirikwan, & Jantawong, 2018; Liangruenrom, Rattanasupa, Khansakun, & Kongsong, 2019; Kaewkongpan, Phaiboonnumsap, Ritpana, & Choothong, 2020) เป็นต้น

จากประเด็นดังกล่าว ผู้วิจัยจึงเกิดแนวคิดว่า หากขาดความต่อเนื่องของการถ่ายทอดความรู้ก็อาจสูญสิ้นใช้หรือไม่ ดังนั้น เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับคนในท้องถิ่นที่จะรักษาและสืบทอดวิถีชาวสวนทุเรียน การศึกษาวิจัยในครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อสืบค้นและรวบรวมภูมิปัญญาด้านการทำทุเรียนอินทรีย์แบบมีส่วนร่วมในอำเภอวังจันทร์ จังหวัดระยอง โดยใช้ทั้งการสัมภาษณ์เชิงลึกรายบุคคลและการเสวนากลุ่มย่อยในกระบวนการถอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทำทุเรียนอินทรีย์แบบมีส่วนร่วม เพื่อนำไปพัฒนางานวิจัยต่อเนื่องโดยการพัฒนาลักสูตรการทำทุเรียนอินทรีย์แบบมีส่วนร่วมในรูปแบบออนไลน์ เพื่อส่งเสริมการศึกษาระบบเปิดในอนาคต

วิธีการศึกษา

1. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสืบค้นและรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทำทุเรียนอินทรีย์แบบมีส่วนร่วมของชาวสวนทุเรียนในพื้นที่ชุมชนบ้านคลองไผ่ อำเภอวังจันทร์ จังหวัดระยอง โดยมีคำถามการวิจัย คือ การจัดการองค์ความรู้ด้านสวนทุเรียนอินทรีย์แบบมีส่วนร่วมให้คงอยู่ต่อเนื่องและไม่สูญหาย ควรจะอย่างไร และมีสมมติฐานงานวิจัย คือ การถอดบทเรียนจากผู้สูงอายุที่มีประสบการณ์ในการทำทุเรียนอินทรีย์ ช่วยให้รักษาและสืบสานองค์ความรู้ให้คงอยู่ต่อเนื่อง และสามารถนำไปถ่ายทอดองค์ความรู้สู่เกษตรกรรุ่นใหม่ได้ ดัง (Figure 1)

2. กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่าง คือ เกษตรกรผู้ปลูกทุเรียนอินทรีย์แบบมีส่วนร่วมในพื้นที่ชุมชนบ้านคลองไผ่ อำเภอวังจันทร์ จังหวัดระยอง สำหรับวิธีการสัมภาษณ์แบบเชิงลึกจำนวน 3 คน และวิธีการจัดเวทีระดมความเห็นแบบกลุ่มย่อย จำนวน 22 คน ใช้วิธีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง โดยมีเกณฑ์การพิจารณาคัดเลือก ดังนี้ 1) เป็นเกษตรกรผู้ปลูกทุเรียนอินทรีย์แบบมีส่วนร่วมที่มีอายุอยู่ในช่วง 45-70 ปี ณ วันที่จัดเก็บข้อมูล และ 2) มีประสบการณ์การทำอาชีพปลูกทุเรียนอินทรีย์อย่างน้อย 3 ปี และมีเกณฑ์การคัดออก คือ กลุ่มตัวอย่างมีประสงค์ขอลถอนตัวออกจากโครงการวิจัย ในระหว่างการวิจัย และในการเข้าถึงกลุ่มตัวอย่าง ได้ใช้การติดป้ายประชาสัมพันธ์เพื่อรับสมัครอาสาสมัครที่สนใจเข้าร่วมโครงการวิจัย ควบคู่กับการขอความอนุเคราะห์ให้ผู้นำชุมชน/ผู้นำท้องถิ่น/บุคคลอื่น ๆ เชิญชวนหรือทาบทามกลุ่มตัวอย่างเข้าร่วมโครงการวิจัยโดยสมัครใจ

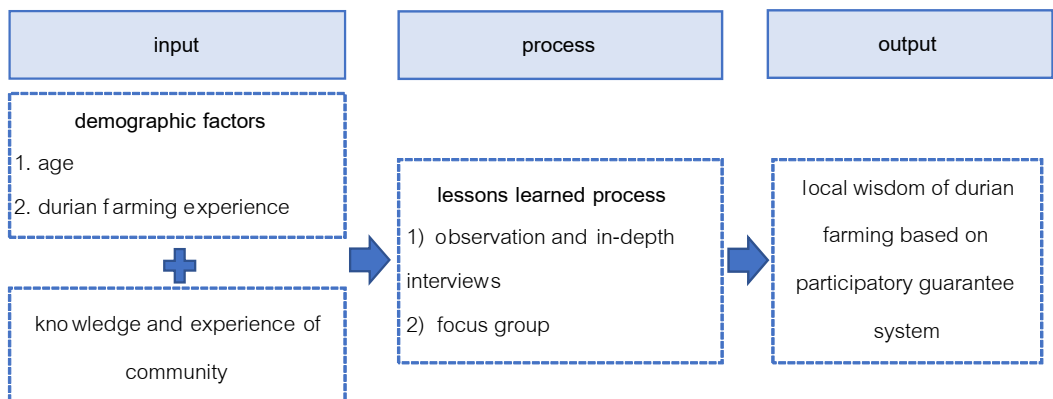

Figure 1 Lessons learned process of durian farming based on participatory guarantee system.

3. เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการสืบค้นและรวบรวมข้อมูล ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทำทุเรียนอินทรีย์แบบมีส่วนร่วม โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ประกอบด้วยคำถามปลายเปิดและปลายปิดเกี่ยวกับการทำทุเรียนอินทรีย์แบบมีส่วนร่วม (HU109/2563) โดยแบบสัมภาษณ์ดังกล่าว แบ่งออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้ ส่วนที่ 1 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ จำนวน 5 ข้อคำถาม ส่วนที่ 2 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับประสบการณ์การทำสวนทุเรียนอินทรีย์ จำนวน 20 ข้อคำถาม และส่วนที่ 3 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับคำแนะนำและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการทำสวนทุเรียนอินทรีย์ ซึ่งมีการวัดความเชื่อมั่นของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย โดยแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างได้ผ่านการรับรองจากคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ และแบบสัมภาษณ์ได้รับการตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 คน เพื่อพิจารณาค่าความสอดคล้องของคำถามกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย (index of item object

congruency: IOC) ซึ่งใช้เกณฑ์มาตรฐานค่าดัชนีความสอดคล้องตั้งแต่ระดับ 0.50 ขึ้นไป

4. ขั้นตอนการวิจัย

ขั้นตอนการวิจัย แบ่งเป็น 4 ขั้นตอน สรุปได้ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 เตรียมความพร้อมก่อนสืบค้นรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้หรือภูมิปัญญา เริ่มต้นจากการประชุมหารือเพื่อวางแผนงานโดยดำเนินการประสานงานพื้นที่เป้าหมายผ่านผู้นำชุมชน นักวิชาการในพื้นที่ หรือประธานกลุ่มแปลงใหญ่ทุเรียน เพื่อให้ทราบวัตถุประสงค์ของการดำเนินงานและการเข้าพื้นที่ รวมทั้งประชุมหารือเพื่อเตรียมความพร้อมของทีมปฏิบัติการ

ขั้นตอนที่ 2 กำหนดความรู้หรือบทเรียนที่ต้องการจากกลุ่มตัวอย่าง กำหนดคำถามที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ และขอบเขตในการถามกลุ่มตัวอย่าง

ขั้นตอนที่ 3 ดำเนินการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างแบบเชิงลึก และจัดเวทีระดมความเห็นแบบกลุ่มย่อยเพื่อรวบรวมข้อมูลความต้องการ ความเป็นไปได้ และสืบค้นภูมิปัญญาท้องถิ่นและผู้สูงอายุที่มีองค์ความรู้ด้านการทำทุเรียนอินทรีย์

ขั้นตอนที่ 4 ตรวจสอบข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ และสรุปผลการวิจัย

และตีความจากเนื้อหาที่ได้มา สรุป และนำเสนอด้วย การบรรยาย

5. วิธีการรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกรายบุคคลด้วยแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง โดยมีขั้นตอนสรุปได้ดังนี้ 1) กำหนดวันสัมภาษณ์และสถานที่ชุมชนบ้าน/สวนทุเรียนของกลุ่มตัวอย่างตามที่กลุ่มตัวอย่างนัดหมาย ทั้งนี้สถานที่นัดหมายจะคำนึงถึงความเป็นส่วนตัวและรักษาความลับของข้อมูลขณะสัมภาษณ์ และช่วงเวลาการสัมภาษณ์ให้เป็นไปตามที่กลุ่มตัวอย่างสะดวก 2) ส่งแบบสัมภาษณ์ให้กับกลุ่มตัวอย่างอย่างน้อย 1 สัปดาห์ก่อนวันนัดสัมภาษณ์ 3) สัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างเป็นรายบุคคล/รายสวนทุเรียน ณ สถานที่ชุมชนบ้าน/สวนทุเรียนของกลุ่มตัวอย่างตามที่กลุ่มตัวอย่างนัดหมาย ซึ่งการนัดหมายสัมภาษณ์ตลอดโครงการวิจัย จำนวน 2 ครั้ง และใช้เวลาในการสัมภาษณ์ จำนวนไม่เกิน 3 ชั่วโมงต่อครั้ง มีการพักผ่อนตามอัธยาศัย 10 นาที ทุก ๆ 30 นาที ควบคู่กับการสังเกตสภาพร่างกายและปฏิกิริยาต่าง ๆ ของกลุ่มตัวอย่าง และ 4) จัดเวทีระดมความเห็นเสวนากลุ่มย่อย ณ สถานที่ชุมชนบ้าน/สวนทุเรียนของกลุ่มตัวอย่างตามที่กลุ่มตัวอย่างนัดหมาย

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) มีขั้นตอนดังนี้ 1) ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้มาโดยผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านพืช พร้อมวิเคราะห์กลุ่มตัวอย่าง 2) จัดระเบียบข้อมูล โดยจัดกลุ่มเนื้อหาตามกรอบแนวคิดในการวิจัย 3) สรุปผล โดยวิเคราะห์

ผลการศึกษา

1. ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างสำหรับการสัมภาษณ์แบบเชิงลึกประกอบด้วย เกษตรกรชุมชนบ้านคลองไผ่ อำเภอวังจันทร์ จังหวัดระยอง จำนวน 3 คน เป็นเพศชาย จำนวน 2 คน และเพศหญิง จำนวน 1 คน จำแนกตามอายุ พบว่า อายุอยู่ในช่วง 45-50 ปี จำแนกตามระดับการศึกษา พบว่า มีระดับการศึกษาปริญญาตรี จำนวน 2 คน และระดับการศึกษามัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า จำนวน 1 คน จำแนกตามประสบการณ์การทำงานทุเรียนอินทรีย์ พบว่า มีประสบการณ์ในการทำสวนทุเรียนอินทรีย์อยู่ในช่วง 3-5 ปี

2. ข้อมูลการรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง โดยผ่านการรับรองจากคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ของมหาวิทยาลัยบูรพา ตามเอกสารรับรองผลการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ที่ 003.2564 รหัสโครงการวิจัย HU109/2563 โดยดำเนินการรวบรวมข้อมูลตั้งแต่วันที่ 1 มกราคมถึงวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2564 ในขั้นตอนการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างแบบเชิงลึกได้ประชาสัมพันธ์และประสานงานคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างผ่านผู้นำชุมชน/ประธานกลุ่มแปลงใหญ่ทุเรียนของแต่ละพื้นที่ โดยผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นผู้สัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างด้วยตนเอง และเชิญผู้เชี่ยวชาญด้านพืชร่วมการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างเพื่อเป็นการ

ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลด้วย รวมทั้งความพร้อมให้เข้าดูสถานที่สวนทุเรียนขึ้นกับความสะดวกของแต่ละกลุ่มตัวอย่าง ขั้นตอนการจัดเวทีระดมความเห็นเสวนากลุ่มย่อย ผู้วิจัยได้ประชาสัมพันธ์และประสานงานคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง ผ่านผู้นำชุมชนเพื่อจัดเวทีระดมความเห็นแบบกลุ่มย่อย โดยเชิญผู้ทรงคุณวุฒิด้านพืชเป็นวิทยากรอำนวยความสะดวกของกระบวนการสกัดองค์ความรู้ โดยกระตุ้นให้กลุ่มตัวอย่างเล่าเรื่องตามลำดับขั้นตอนการผลิตที่สอดคล้องกับแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง เจาะลึกประเด็นสำคัญและสรุปในแต่ละประเด็น เรียงลำดับตั้งแต่กระบวนการเตรียมดินจนถึงการเก็บเกี่ยวผลผลิตเพื่อสืบค้นและตรวจสอบองค์ความรู้ พร้อมบันทึกประเด็นสรุป

3. ข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทำทุเรียนอินทรีย์แบบมีส่วนร่วม

องค์ความรู้ภูมิปัญญาด้านการทำทุเรียนอินทรีย์แบบมีส่วนร่วม โดยสรุปเป็นขั้นตอนการผลิตได้ 7 ขั้นตอนหลัก ดังนี้

3.1 การเตรียมพื้นที่ปลูกทุเรียน มีองค์ความรู้เรื่อง การนำหน้าดินจากแหล่งอื่นมาเสริมและต้องใส่ปุ๋ยคอกพร้อมด้วย และ/หรือ นำดินลูกรังมาเสริมในกรณีที่ปลูกทุเรียนไปแล้วและต้นทุเรียนให้ผลผลิตมานานแล้ว แต่อยู่ในพื้นที่ลุ่ม เพราะดินลูกรังจะมีแร่ธาตุเหล็กสูง ซึ่งจะส่งผลให้ทุเรียนเนื้อดีและแห้ง

3.2 การเตรียมต้นตอกิ่งพันธุ์ มี 2 องค์ความรู้ คือ 1) การเตรียมต้นตอโดยการเพาะเมล็ดทุเรียนบ้าน (ป่า) หรือทุเรียนนกด้วยตนเองเพื่อผลิตต้นตอที่มีความแข็งแรงทนทานต่อโรคโดยเฉพาะโรครากเน่า และ 2) การทาบกิ่งด้วยทุเรียนพันธุ์ดีกับต้นตอเพื่อปลูกทุเรียนในแปลงเพื่อให้ได้ต้นที่แข็งแรง ระบบรากดี และทนทานต่อโรค

3.3 วิธีการปลูก องค์ความรู้เรื่อง การปลูกแบบนั่งแท่นหรือยกโคก เนื่องจากเป็นพื้นที่ลุ่มหากมีฝนตกชุกการระบายน้ำไม่ดี วิธีนี้ทำให้มีการระบายน้ำดีขึ้น ช่วยลดปริมาณน้ำท่วมซึ่งบริเวณโคนต้นป้องกันโรครากเน่า

3.4 การดูแลรักษาในระยะก่อนให้ผลผลิต มีองค์ความรู้เรื่อง การใส่ปุ๋ย เป็นองค์ความรู้เรื่องการทำโคน คือ การกำจัดวัชพืชใต้ทรงพุ่ม ถากดินรอบนอกทรงพุ่มมาพูนกลบใต้ทรงพุ่มในลักษณะลาดเอียงจากต้นพันธุ์ออกไปโดยรอบ หรือเกษตรกรบางรายไม่มีการถากดินบริเวณโคนต้นไม่กำจัดวัชพืชรอบทรงพุ่ม เพราะระบบรากทุเรียนที่อยู่ค่อนข้างตื้นใกล้ผิวดินจะได้รับความสะดวก ซึ่งจะทำให้ทุเรียนหยุดหรือชะงักการเจริญเติบโต หรือทำให้โรครากเน่าโคนเน่าเข้าทำลายได้ง่ายขึ้น

3.5 การดูแลในระยะให้ผลผลิต มี 2 องค์ความรู้ คือ 1) การกระตุ้นให้ต้นทุเรียนออกดอกในปริมาณมาก และเป็นดอกรุ่นเดียวกัน โดยการตัดแต่งกิ่งแขนงภายในทรงพุ่มออกให้หมดเพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการออกดอก และหยุดให้น้ำเพื่อให้ต้นทุเรียนได้รับการกระทบแล้งต่อเนื่อง 10-14 วัน หลังจากนั้นให้น้ำเพื่อกระตุ้นการออกดอก โดยให้น้ำประมาณ 1 ชั่วโมงต่อครั้ง แล้วงดน้ำต่ออีก 4 วัน หากสังเกตได้ท้องกิ่งว่ามีการติดตาดอก ให้น้ำน้อยลงแต่ให้อย่างสม่ำเสมอ และ 2) การจัดการเพื่อส่งเสริมการติดผล โดยการช่วยผสมเกสร ด้วยวิธีการปัดดอกในช่วงเวลาช่วงหัวค่ำ ประมาณ 19.00-21.00 น. เนื่องจากดอกทุเรียนบานเต็มที่และอับเกสรตัวผู้เปิด ซึ่งทำให้กระบวนการถ่ายละอองเกสรประสบความสำเร็จ ปริมาณการติดผลจึงเพิ่มขึ้น ผลทุเรียนที่เกิดจากการช่วยผสมเกสรจะมี

การเจริญเติบโตเร็ว รูปทรงดี พุ่มเต็ม คุณภาพเนื้อดี สีเนื้อและรสชาติไม่แตกต่างจากพันธุ์แม่ และปริมาณเนื้อที่รับประทานได้ต่อผลเพิ่มขึ้น

3.6 วิธีการป้องกันกำจัดโรคและศัตรูทุเรียน มีองค์ความรู้เรื่อง การป้องกันกำจัดโรครากเน่าและโคนเน่าของทุเรียน โดยการนำจุลินทรีย์ปฏิปักษ์ใส่ในดิน เช่น เชื้อราไตรโคเดมา (*Trichoderma* sp.) เพื่อลดปริมาณเชื้อราในดินโดยการใส่ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก หรือเศษซากพืชคลุมดิน

3.7 การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว มีองค์ความรู้เรื่อง การตรวจสอบความแก่ของผลทุเรียน โดยการสังเกตและพิจารณาการเปลี่ยนแปลงของส่วนประกอบภายนอก ประกอบด้วย สังเกตก้านผล สีเข้ม ปากปลิงบวมโตเห็นรอยต่อชัดเจน ร่องหนามห่าง เมื่อบีบหนามเข้าหากันจะรู้สึกว่ามีสปริง ผลทุเรียนแก่จัดจะสังเกตเห็นรอยแยกบนพูได้ชัดเจน และเมื่อเคาะผลทุเรียนแก่จะได้ยินเสียงโป่งกว่าเคาะผลทุเรียนอ่อน เนื่องจากผลทุเรียนแก่จะมีช่องว่างระหว่างเปลือกกับเนื้อ

อภิปรายผล

1. การสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างแบบเชิงลึก

กระบวนการสกัดองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นมีหลากหลายวิธี เช่น การสืบค้นภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยการพูดคุย แลกเปลี่ยน สัมภาษณ์ เล่าเรื่อง และสังเคราะห์ประเด็นที่ได้กระบวนการเชิงประสบการณ์ที่สั่งสมจากกลุ่มเป้าหมาย โดยมีเทคนิคการถอดองค์ความรู้เพื่อสกัดความรู้ที่มีหัวใจสำคัญ คือ การฟัง การคิด การวิเคราะห์ การตั้งคำถาม การจดบันทึก การสังเคราะห์ และการเขียนสรุปประมวลผล (Nittirairat, 2010) สำหรับการสืบค้นและ

รวบรวมองค์ความรู้การทำสวนทุเรียนอินทรีย์แบบมีส่วนร่วมในครั้งนี้ ได้ใช้กระบวนการสกัดองค์ความรู้จากเกษตรกรชาวสวนทุเรียนอินทรีย์แบบมีส่วนร่วมในพื้นที่ชุมชนบ้านคลองไผ่ อำเภอวังจันทร์ จังหวัดระยอง โดยการสัมภาษณ์แบบเชิงลึกรายบุคคลด้วยแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Pampech (2016) ได้ศึกษาสภาพพื้นที่การทำเกษตร การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการผลิตเกษตรอินทรีย์ และการถ่ายทอดความรู้เกษตรอินทรีย์ภูมิปัญญาชาวบ้านในพื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทรา ประกอบด้วย อำเภอสนามชัยเขต อำเภอแปลงยาว และอำเภอบ้านโพธิ์ โดยศึกษาเชิงสำรวจด้วยการสัมภาษณ์ สังเกตการณ์ การปฏิบัติงาน และการตอบแบบสอบถามของเกษตรกร ควบคู่ไปกับการศึกษาจากเอกสาร และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่เกี่ยวข้อง งานวิจัยของ Saisri, Diskasem, & Sawadee (2017) ได้ใช้การสัมภาษณ์แบบเชิงลึกเพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวสวนทุเรียนในพื้นที่ตำบลบางกว้าง อำเภอเมืองนนทบุรี จังหวัดนนทบุรี และศึกษาวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ โดยการสัมภาษณ์นักวิชาการ ส่งเสริมการเกษตรชำนาญการ จำนวน 2 คน และปราชญ์ชาวสวนทุเรียนตำบลบางกว้าง จำนวน 4 คน และทำการวิเคราะห์เนื้อหา และนำเสนอผลการศึกษารูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ นอกจากนี้ Saenwa (2020) ได้ศึกษาการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรมจักสานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย จำนวน 10 จังหวัด ด้วยแบบบันทึกข้อมูลแบบสัมภาษณ์เชิงลึกและแบบบันทึกการสังเกตด้วยเช่นกัน การศึกษาในครั้งนี้ได้ใช้เครื่องมือวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างเพื่อสืบค้นองค์ความรู้และภูมิปัญญาด้านการทำทุเรียนอินทรีย์

แบบมีส่วนร่วม จากการวิเคราะห์การใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเกษตรกรชาวสวนทุเรียนอินทรีย์แบบมีส่วนร่วม แสดงให้เห็นว่า วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างนี้ มีความเหมาะสมที่สามารถสกัดองค์ความรู้แบบเชิงลึก และการเรียนเชิญผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านพืชซึ่งทำให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วน ตรงประเด็นเจาะลึก และเพิ่มความน่าเชื่อถือขององค์ความรู้จากเกษตรกรชาวสวนทุเรียนอินทรีย์ อย่างไรก็ตาม ในช่วงขณะกำลังสัมภาษณ์ หากบรรยากาศไม่เอื้ออำนวย ผู้สัมภาษณ์ไม่ได้สร้างบรรยากาศที่เหมาะสมที่เป็นกันเอง ให้ความในการสัมภาษณ์นานเกินไป จะทำให้ได้รับความไว้วางใจน้อยและอาจทำให้ได้ข้อมูลไม่ครบถ้วน

2. การระดมความเห็นเสวนากลุ่มย่อย

นอกเหนือจากรูปแบบการสัมภาษณ์เชิงลึกที่ใช้ในการสกัด สืบค้น และรวบรวมภูมิปัญญาแล้ว อีกวิธีหนึ่งที่นิยมนำมาใช้เพื่อเป็นกระบวนการจัดการความรู้ อีกวิธีหนึ่งก็คือ การจัดเสวนากลุ่ม การระดมความคิดเห็น หรือการจัดเวทีเสวนากลุ่มย่อยที่มีเป้าหมายเพื่อเปิดโอกาสให้กลุ่มคนที่เป็นปราชญ์ชาวบ้าน ผู้รู้ได้มีโอกาสเล่าเรื่องประสบการณ์ที่ทรงคุณค่า ในงานวิจัยของ Vongpissal, Jiradetprapai, Dilokwuttisit, & Nokdee (2016) ได้ศึกษา สืบค้น และรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทำนาข้าวอินทรีย์ของชาวนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ด้วยการใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก การสังเกตในสนามการวิจัย และการสนทนากลุ่ม โดยมีผู้ให้ข้อมูลเป็นชาวนาอินทรีย์ รวม 49 คน และผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 24 คน งานวิจัยของ Keyuraphan (2017) ได้ศึกษา สืบค้น และรวบรวมภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ด้วยการใช้การสัมภาษณ์กลุ่ม

ตัวอย่างแบบเชิงลึก การสนทนากลุ่มและการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยทดลองใช้รูปแบบใน 2 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนท่าเรือและชุมชนเกาะจากนั้นนำมาทำการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการทดลองจากการใช้การจัดกิจกรรมรูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก พบว่า มีความเหมาะสมที่จะนำไปใช้พัฒนาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นในทุกองค์ประกอบ Sirathathnararajana, Tommasirikwan, & Jantawong (2018) ได้ศึกษา ภูมิปัญญาท้องถิ่นของการปลูกมะม่วงน้ำดอกไม้ของจังหวัดฉะเชิงเทรา โดยการศึกษาเอกสาร ตำรา บทความวารสาร และอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปลูกมะม่วงและเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ใช้วิธีการสังเกต การสำรวจ และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยเครื่องมือโดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ผลิตผู้เชี่ยวชาญ ปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจการปลูกมะม่วงน้ำดอกไม้ จากการใช้เครื่องมือและกระบวนการศึกษาดังกล่าว สามารถค้นพบภูมิปัญญาท้องถิ่นของการปลูกมะม่วงน้ำดอกไม้ของจังหวัดฉะเชิงเทราได้ 5 องค์ประกอบ นอกจากนี้ Liangruenrom, Rattanasupa, Khansakun, & Kongsong (2019) ได้ศึกษา การจัดการความรู้เพื่อขยายผลการผลิตข้าวอินทรีย์ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง โดยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการปลูกข้าวอินทรีย์ของกลุ่มข้าวอินทรีย์ครบวงจรบ้านยางยวน อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครศรีธรรมราช และใช้กระบวนการจัดการความรู้เป็นเครื่องมือ ได้แก่ การระดมสมองร่วมกับชุมชนนักปฏิบัติสกัดความรู้การทำนาข้าวอินทรีย์โดยการเล่าเรื่อง (storytelling) แล้วจัดเก็บความรู้เพื่อนำไปปฏิบัติร่วมกับพี่เลี้ยง (mentor) ซึ่งมีการทบทวนหลังการปฏิบัติ

และมีนักวิชาการเกษตรมาสอนงานควบคู่กับผู้รู้ในองค์กร และเพื่อนช่วยเพื่อน ทำให้เกิดแบ่งปันความรู้ (share) เรื่องการทำนาข้าวอินทรีย์แก่เกษตรกรที่สนใจได้เรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง การศึกษาในครั้งนี้ได้ใช้วิธีการระดมความเห็นแบบกลุ่มย่อยควบคู่กับการสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง จากการวิเคราะห์การใช้วิธีการจัดเวทีระดมความเห็นแบบกลุ่มย่อยกับกลุ่มเกษตรกรชุมชนบ้านคลองไผ่ อำเภอวังจันทร์ จังหวัดระยอง แสดงให้เห็นว่า กระบวนการจัดการความรู้ที่มีความเหมาะสม ทำให้สามารถสกัดองค์ความรู้ ภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนอินทรีย์แบบมีส่วนร่วมได้เป็นอย่างดี เนื่องจากความพร้อมของผู้ให้ความรู้และความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านของผู้ทรงคุณวุฒิที่ทำหน้าที่เป็นวิทยากรอำนวย โดยเกษตรกรผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วยเกษตรกรที่เป็นผู้สูงอายุ 2 รุ่น ที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษรุ่นสู่รุ่น ทำให้ได้องค์ความรู้ที่ละเอียด เชื่อมโยงให้เห็นการเลือกใช้ ปรับใช้องค์ความรู้ตามสถานการณ์การเปลี่ยนแปลง และการรักษาไว้ซึ่ง ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มี นอกจากนี้ กลุ่มเกษตรกรชุมชนนี้พร้อมเรียนรู้เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลง ส่งผลให้กลุ่มมีความเข้มแข็งและสามารถพัฒนาเพื่อยกระดับเป็นเกษตรกรรมเชิงท่องเที่ยวได้อีกด้วย

3. องค์ความรู้ภูมิปัญญาด้านการทำทุเรียนอินทรีย์แบบมีส่วนร่วม

องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดจากอดีตสู่ปัจจุบันมีวิธีหลักสำคัญผ่านกระบวนการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่น โดยการสอนแบบปากเปล่า และการถ่ายทอดกันภายในครอบครัว ชุมชนจากการฝึกทดลองปฏิบัติจริงทำให้เกิดลักษณะเฉพาะภายในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง สำหรับในยุคปัจจุบันที่มีเทคโนโลยี

ทำให้รูปแบบการถ่ายทอดองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลายรูปแบบที่แตกต่าง เช่น การนำไปจัดทำเป็นบทเรียนสำหรับการจัดการเรียนการสอน การสร้างคลังความรู้ เป็นต้น ดังนั้น การศึกษาวิจัยเพื่อสืบค้น รวบรวม และถ่ายทอดองค์ความรู้เป็นกระบวนการจัดการองค์ความรู้ รักษาและสืบสาน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเกิดผลกระทบเชิงวิชาการในวงกว้าง ตัวอย่างเช่น งานวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นของการปลูกมะม่วงน้ำดอกไม้ของจังหวัดฉะเชิงเทรา (Sirathatnararajana, Tommasirikwan, & Jantawong, 2018) ได้สรุปผลภูมิปัญญาท้องถิ่นของการปลูกมะม่วงน้ำดอกไม้ของจังหวัดฉะเชิงเทรา ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ คือ 1) ภูมิปัญญาท้องถิ่นของการปลูกมะม่วงน้ำดอกไม้ที่ทนต่อน้ำท่วม 2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นของการฟันลำต้นเพื่อกระตุ้นให้ออกดอก 3) ภูมิปัญญาท้องถิ่นของการใช้ต้นหางไหลแดงปราบศัตรูของต้นมะม่วงน้ำดอกไม้ 4) ภูมิปัญญาท้องถิ่นของการเก็บมะม่วงน้ำดอกไม้และการใช้โองและธูปในการช่วยให้ผิวสวยงาม และ 5) ภูมิปัญญาท้องถิ่นของการตัดแต่งกิ่งเพื่อให้ออกดอกนอกฤดูกาลและเพิ่มผลผลิต งานวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำสวนทุเรียนของชาวสวนในพื้นที่ตำบลบางกร่าง จังหวัดนนทบุรี (Saisri, Diskasem, & Sawadee, 2017) ได้สรุปว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำสวนทุเรียนเกิดจากการสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ ซึ่งจุดเด่นของพื้นที่ คือ ความอุดมสมบูรณ์ของดินที่มีแร่ธาตุเหมาะแก่การปลูกทุเรียน ซึ่งลักษณะการปลูกมีความนิยมในการยกทรง โดยทำเป็นโคกสูงประมาณ 80 เซนติเมตร แล้วขุดหลุมบนโคกเล็กประมาณ 50 เซนติเมตร ใส่ปุ๋ยที่ก้นหลุม

แล้วนำทุเรียนที่เพาะชำไว้ประมาณ 1 ปี มาลงหลุมที่เตรียมไว้การดูแลรักษาโดยการใส่ปุ๋ย ตัดแต่งกิ่ง รดน้ำประมาณ 2 วันต่อครั้ง โดยใช้แครงตักน้ำจากก้นร่องสวนเพื่อให้ได้แร่ธาตุจากดินโคลนมารดต้นทุเรียน และงานวิจัยเรื่อง การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทำนาข้าวอินทรีย์ของชาวนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย (Vongpisal, Jiradetprapai, Dilokwuttisit, & Nokdee, 2016) ได้สรุปผลการศึกษาว่า สมรรถภาพของชาวนาอินทรีย์ตามระบบการจัดการทำนาข้าวอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ 1) การจัดการการผลิต ตั้งแต่เตรียมพื้นดิน คัดเลือกพันธุ์ข้าว ปลูกข้าวด้วยการปักดำและหว่าน รักษาดูแลบำรุงดิน และจัดการศัตรูข้าว และ 2) การจัดการผลผลิต ได้แก่ การเกี่ยว การนวด การสี การบรรจุหีบห่อ การบรรจุภัณฑ์ และขอการรับรองมาตรฐาน ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทำนาข้าวอินทรีย์ของชาวนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ได้แก่ ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และภูมิปัญญาไทยสู่การพึ่งตนเองได้เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง จากการวิเคราะห์องค์ความรู้ภูมิปัญญาในการทำทุเรียนอินทรีย์แบบมีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกรชุมชนบ้านคลองไผ่ อำเภอวังจันทร์ จังหวัดระยอง แสดงให้เห็นว่า การทำสวนทุเรียนในลักษณะสวนผสมกับผลไม้อื่น โดยเฉพาะเงาะ มังคุด และเป็นอาชีพหลักที่ตกทอดจากรุ่นสู่รุ่น โดยมีรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นประกอบด้วย 3 ลักษณะ ได้แก่ จากบรรพบุรุษที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น จากการพัฒนาเพื่อตอบสนองการเปลี่ยนแปลง และจากการผสมผสาน เช่นเดียวกับงานวิจัยด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นที่กล่าวมาข้างต้น

สรุป

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษา สืบค้น และรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทำทุเรียนอินทรีย์แบบมีส่วนร่วม จากเกษตรกรชาวสวนทุเรียนในชุมชนบ้านคลองไผ่ อำเภอวังจันทร์ จังหวัดระยอง โดยใช้เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาคือ แบบสัมภาษณ์ กึ่งโครงสร้าง และมีกระบวนการในการศึกษาแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ 1) การสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก และ 2) การระดมความเห็นเสวนากลุ่มย่อย

กระบวนการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างโดยมีผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านพืชทำให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนตรงประเด็น และเจาะลึกที่นำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนอินทรีย์ที่มีความน่าเชื่อถือ อย่างไรก็ตาม ความไว้วางใจของผู้ให้ข้อมูลเป็นปัจจัยสำคัญของการเก็บข้อมูลด้วยวิธีนี้ นอกจากนี้กระบวนการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างโดยการระดมความเห็นแบบกลุ่มย่อยโดยมีผู้ทรงคุณวุฒิเป็นวิทยากรอำนวยความสะดวกความรู้ที่ละเอียด และมีความเชื่อมโยงครบถ้วนซึ่งกระบวนการนี้เหมาะสมสำหรับนำมาใช้ในการจัดการความรู้การปลูกทุเรียนอินทรีย์แบบมีส่วนร่วมเพราะระบบนี้มีหลักการสำคัญคือ การเรียนรู้ร่วมกันภายในกลุ่ม

องค์ความรู้ภูมิปัญญาจากการทำทุเรียนอินทรีย์แบบมีส่วนร่วมแบ่งเป็น 7 ขั้นตอน ดังนี้ 1) การเตรียมพื้นที่ปลูกทุเรียน 2) การเตรียมดินตอ/กิ่งพันธุ์ 3) วิธีการปลูก 4) การดูแลรักษาในระยะก่อนให้ผลผลิต 5) การดูแลในระยะให้ผลผลิต 6) วิธีการป้องกันกำจัดโรค

และศัตรูทุเรียน และ 7) การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติ หลังการเก็บเกี่ยว โดยจำแนกออกเป็น 9 องค์ความรู้ ดังนี้ 1) องค์ความรู้เรื่องการเสริมหน้าดินเพื่อเพิ่มแร่ธาตุ 2) องค์ความรู้เรื่องการเตรียมดินต่อจากทุเรียนบ้าน (ทุเรียนป่า) หรือทุเรียนนก 3) การทาบกิ่งด้วยทุเรียนพันธุ์ดีกับต้นตอเพื่อปลูกทุเรียนในแปลง 4) องค์ความรู้เรื่องการปลูกแบบนั่งแท่นหรือยกโคก 5) องค์ความรู้เรื่องการใส่ปุ๋ยทำโคน 6) องค์ความรู้เรื่องการกระตุ้นให้ต้นทุเรียนออกดอก 7) องค์ความรู้เรื่องการส่งเสริมการติดผลด้วยวิธีการตัดดอก 8) องค์ความรู้เรื่องการป้องกันกำจัดโรครากเน่าและโคนเน่าของทุเรียนโดยใช้เชื้อราไตรโคเดอมา (*Trichoderma* sp.) และ 9) องค์ความรู้เรื่องการตรวจสอบความแก่ของผลทุเรียนจากส่วนประกอบภายนอก ซึ่งจะนำองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้ไปใช้ในการพัฒนาหลักสูตรการทำทุเรียนอินทรีย์แบบมีส่วนร่วมในรูปแบบออนไลน์ เพื่อถ่ายทอดความรู้สู่สื่อเรียนรู้ในรูปแบบใหม่ให้เข้าถึงได้ง่าย (Chunngam, & Worasesthaphong, 2018) และสอดคล้องตามนโยบายผลักดันภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบการศึกษาไทยของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (Office of the National Education Commission, 2002)

ข้อเสนอแนะ

1. หน่วยงานของรัฐบาลหรือชุมชนท้องถิ่นสามารถบูรณาการการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการท่องเที่ยวโดยออกแบบการท่องเที่ยวเชิงภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อประชาสัมพันธ์และสร้างรายได้ให้กับท้องถิ่นอีกช่องทางหนึ่ง โดยจัดทำเป็นแผนที่ท่องเที่ยวของชุมชนทุเรียนอินทรีย์รองรับนักท่องเที่ยวที่สนใจการบริโภคทุเรียน การเรียนรู้วิถีชีวิตของ

ชาวสวนทุเรียน และการเรียนรู้ภูมิปัญญาด้านทุเรียนอินทรีย์แบบมีส่วนร่วม

2. การรณรงค์และส่งเสริมการทำทุเรียนอินทรีย์แบบมีส่วนร่วม ควรให้ความรู้ควบคู่ไปกับการสร้างทัศนคติที่ดีต่อการทำทุเรียนอินทรีย์แบบมีส่วนร่วม หรือการทำเกษตรอินทรีย์ รวมทั้งแสดงให้เห็นถึงตัวอย่างการดำเนินการที่ประสบความสำเร็จ เห็นเป็นรูปธรรม เพื่อสร้างแรงบันดาลใจให้เกิดการปฏิบัติจริง และถ่ายทอดองค์ความรู้สู่รุ่นหลังต่อไป

คำขอบคุณ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยผ่านกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ปีงบประมาณ พ.ศ. 2564 งบประมาณด้านวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (ววน.) ประเภท Basic Research Fund มหาวิทยาลัยบูรพา เลขที่สัญญา ววน. 22.62564 และได้รับการสนับสนุนเครื่องคอมพิวเตอร์และอุปกรณ์สำหรับการดำเนินการวิจัยจากคณะวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา วิทยาเขตสระแก้ว และคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา จันทบุรี ดำเนินการวิจัยในครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

เอกสารอ้างอิง

- Budsri, N. (1999). *Application of local wisdom to develop local curriculum of model schools for local curriculum development* (Master's thesis). Chulalongkorn University, Bangkok. (in Thai)
- Chaepeiy, S. (2009). The use of local wisdom in teaching and learning management of teachers in elementary school, Bang Nam Priao district, Chachoengsao Educational Service Area

- Office 1. *Pathumthani University Academic Journal*, 1(2), 183-201. (in Thai)
- Chunngam, B., & Worasesthaphong, T. (2018). A procedure of local wisdom: learning, transferring, and utilizing social media. *RMUTSB Academic Journal (Humanities and Social Sciences)*, 3(2), 215-228.
- Department of Cultural Promotion, Ministry of Culture. (2016). *Culture, lifestyles and local knowledge*. Bangkok: Rung Silp Printing. (in Thai)
- Economic Foundation Group. (2020). *Durian, the king of Thai fruits likes foreigners*. Retrieved 16 September 2022, from http://www.tpsoc.moc.go.th/sites/default/files/thueriyn_240863.pdf (in Thai)
- Kaewkongpan, D., Phaiboonnumsap, J., Ritpana, R., & Choothong, C. (2020). Instructional design by using local wisdom for the student grade 1 in Ko Kha district, Lampang province. *Veridian E-Journal, Silpakom University (Humanities, Social Sciences, and Arts)*, 12(3), 397-413. (in Thai)
- Keyuraphan, L. (2017). Knowledge management models for local wisdom and culture : a case study of Pak Phli district, Nakhon Nayok province. *VRU Research and Development Journal Humanities and Social Science*, 13(2), 75-85. (in Thai)
- Khianprasit, M. (2004). *The use of local wisdom to create educational institute curriculums of basic educational institutes under the Office of Educational Service Area, Chachoengsao province* (Master's thesis). Rajabhat Rajanagarindra University, Chachoengsao. (in Thai)
- Liangruenrom, A., Rattanasupa, S., Khansakun, C., & Kongsong, P. (2019). Knowledge management for extension of organic rice growing outcome of the in Pak Phanang river basin. *A proceeding of The 10th Hatyai National and International Conference* (pp. 215-222). Songkhla: Hatyai University. (in Thai)
- Nittrairat, V. (2010). *Handbook of the community knowledge management*. Retrieved 16 September 2022, from <https://royपालang.org/sites/default/files/attach-files/khuumuuekaarthdngkhkhwaamruuchumchn.pdf> (in Thai)
- Nunart, N. (2017). Local wisdom as the value of life and culture for sustainable education. *Social Sciences Research and Academic Journal*, 12(34), 17-26. (in Thai)
- Office of the National Education Commission. (2002). *National Education B.E. 2542 (1999) and amendments (2nd ed.)*. Bangkok: Office of the Prime Minister.
- Parnpech, S. (2016). *Indigenous knowledge of organic agriculture in Chachoengsao Province* (research report). Bangkok: Dhurakit Pundit University. (in Thai)
- Phetkaew, C. (2004). Upgrading and application of local wisdom in current situations. *Thai Journal*, 3(3), 14-22. (in Thai)
- Saenwa, S. (2020). Knowledge transfer of local wisdom on wickerwork handicrafts in the northeastern region of Thailand. *Journal of Human Sciences*, 21(3), 177-199. (in Thai)
- Saisri, P., Diskasem, W., & Sawadee, A. (2017). The local wisdom of durian gardeners in Bang Krang sub-district in Mueang Nonthaburi district, Nonthaburi province. *Academic Journal Phranakhon Rajabhat University*, 8(1), 347-355. (in Thai)
- Sirathatnarajana, T., Tommasirikwan, P., & Jantawong, W. (2018). Local wisdom of *Maniafer indica* Linn planting in Chachoengsao province. *Veridian E-Journal, Silpakom University (Humanities, Social Sciences, and Arts)*, 11(3), 720-736. (in Thai)

- Siribenjapruet, S. (2018). *Thai durian and challenges that should not be overlooked*. Retrieved 16 September 2022, from https://www.bot.or.th/Thai/MonetaryPolicy/Southern/ResearchPaper/Challenging_of_Durian.pdf (in Thai)
- Tosakul, R. (2005). *Walking one step, eating one bite: wisdom in community knowledge management in cooperation project between the Thai Health Promotion Foundation, the Thai Research Fund, and the Project to enhance learning for happy communities (northeastern region) Khon Kean University*. Khon Kaen: Khon Kaen Printing. (in Thai)
- Vongpisal, U., Jiradetprapai, S., Dilokwuttisit, P., & Nokdee, S. (2016). The transfer of local wisdom on organic farming by farmers in the eastern part of Thailand. *VRU Research and Development Journal Humanities and Social Science*, 11(3), 281-293. (in Thai)
- Wananam, P. (2016). The study of mathematics projects and the local knowledge to enhance student's achievement. *RMUTSB Academic Journal (Humanities and Social Sciences)*, 1(2), 191-201. (in Thai)